

فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال پنجم، شماره ۱۹، پاییز ۱۳۹۴

دریافت: ۱۳۹۲/۱۱/۱۳ - پذیرش: ۱۳۹۳/۸/۱۰

صص ۱۶۲ - ۱۴۹

تحلیل عوامل مؤثر بر توسعه پایدار روستایی با تأکید بر کارآفرینی (مطالعه موردی: دهستان مرحمت‌آباد شمالی - شهرستان میاندوآب)

محمد ولائی^۱: دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران
عبدالله عبدالهی: استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه پیام نور، میاندوآب، ایران
رضا منافی‌آذر: دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران
نوید صفری: کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران

چکیده

توسعه کارآفرینی روستایی پتانسیلی برای کمک به تنوع‌بخشی به درآمد و میزان تولیدات کشاورزی و غیرکشاورزی روستاییان است. همچنین فرصت‌های مناسبی را برای کاهش ریسک معیشتی و افزایش امنیت غذایی پایدار در مناطق روستایی فراهم می‌کند و می‌تواند یکی از زمینه‌های مناسب برای ایجاد اشتغال در بخش‌های کشاورزی و غیرکشاورزی باشد. هدف از تحقیق حاضر تحلیل عوامل مؤثر بر توسعه پایدار روستایی با تأکید بر کارآفرینی می‌باشد. قلمرو مکانی این تحقیق دهستان مرحمت‌آباد شمالی از توابع شهرستان میاندوآب که دارای ۸ روستا می‌باشد، است. به علت کم بودن روستاها نمونه‌گیری انجام نشد و تمام روستاها جزء جامعه آماری محسوب گردیدند. جمعیت این دهستان در سال ۱۳۹۰ برابر ۱۰۲۸۹ نفر و همچنین دارای ۲۸۰۰ خانوار بوده است. که تعداد ۱۳۹ خانوار از طریق فرمول اصلاح شده کوکران برای انجام تحقیق انتخاب شدند. انتخاب خانوارها در سطح هر روستا، به صورت تصادفی ساده انجام گرفت تا اصل فرصت برابر به منظور انتخاب خانوارها رعایت شده باشد. سطح پایایی پرسشنامه تحقیق با استفاده از روش آلفای کرونباخ ۰/۶۱۶ بدست آمد است. در ادامه جهت تجزیه و تحلیل اطلاعات به دست آمده از تحلیل عاملی و به شیوه اکتشافی استفاده شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد، مهم‌ترین عاملی که موجب توسعه پایدار روستایی شده است، عامل اقتصادی و فردی می‌باشد. به طوری که با بالا رفتن میزان تسهیلات دریافتی از قبیل وام‌های خود اشتغالی، منابع مالی لازم و کافی، تنوع شغلی موجب افزایش انگیزه و روحیه فردی در جهت توسعه و گسترش کارآفرینی در محدوده مورد مطالعه شده است. همچنین، عامل زیرساختی کمترین تأثیر را در بین عامل‌های هشت گانه در توسعه کارآفرینی منطقه داشته است.

واژه‌های کلیدی: کارآفرینی روستایی، توسعه روستایی، تحلیل عاملی، مرحمت‌آباد شمالی، میاندوآب.

^۱ نویسنده مسئول: valaei1365@gmail.com، ۰۹۳۶۴۷۵۷۷۱۸

بیان مسأله:

امروزه توسعه روستایی در کشورهای در حال توسعه با چالش‌های متعددی مواجه است چرا که، راهبردهای گذشته در زمینه توسعه روستایی کاملاً موفقیت‌آمیز نبوده و نتوانسته‌اند مسائلی همچون فقر، اشتغال، بهداشت، امنیت غذایی و پایداری محیط زیست را تأمین کنند. این راهبردها در توزیع منافع حاصل از رشد و توسعه نیز موفق نبوده و سبب ایجاد مشکلات متعددی در این کشورها شده است (Abotaleb, 2008:145). این مسئله باعث شده است که در دهه‌های اخیر رویکرد کارآفرینی به عنوان یکی از راهبردهای توسعه روستایی مورد توجه قرار گرفته و نظریه‌پردازان، برنامه‌ریزان و مجریان دولتی درصدد برآیند تا با ارائه راهکارها و روش‌های جدید، از معضلات و مسائلی که این نواحی گریبانگیر آن هستند، بکاهند (Chowdhury, 2007:240). اهمیت بحث کارآفرینی به حدی است که اقتصاددانان، کارآفرینان را موتور رشد و توسعه اقتصادی جامعه می‌دانند (Gurol et al, 2006:25-38) و دانشمندان مدیریت آن‌ها را از مهم‌ترین عوامل تحول و نوآوری-های سازمانی در عصر حاضر به شمار می‌آورند. لذا هر محیطی که افرادش برخوردار از تفکر و هنر کارآفرینی باشند، اقتصادی پویا و متنوع خواهند داشت (Kazemi et al, 2008: 25-38). با توجه به اهمیت کارآفرینی، بررسی‌های وضعیت اقتصادی گویای این مهم است که توسعه و رشد کارآفرینی در امور روستایی، یکی از مهم‌ترین راه‌های بهبود مشکلات اقتصادی کشورهایی در حال توسعه و پیش‌گیری از تسریع شدن آن در آینده می‌باشد. بدین‌منظور برای رسیدن به توسعه ملی در کارآفرینی، زیرساختی مناسب ضروری است (سپه پناه، ۱۳۹۱: ۶). از این‌رو حفظ جمعیت روستایی و رونق بخشیدن به رشد آن به منظور رسیدن به ابعاد مختلف توسعه اقتصادی نیازمند کارآفرینی کوچک و متوسط مقیاس است (Islam, 2009:1-2). بطوری‌که، در نظریه‌های اقتصادی، به فعالیت‌های خودجوش اقتصادی در قالب کارآفرینی در مناطق روستایی توجه ویژه می‌شود. در همین زمینه، ورتمن اشاره می‌کند که توسعه اقتصادی روستایی و کارآفرینی با یکدیگر ارتباط تنگاتنگ دارند (Heriot et al, 2002:2).

بنابراین، کارآفرینی روستایی راهکاری جدید در نظریه‌های توسعه برای توانمندسازی و ظرفیت‌سازی مناطق روستایی در کشورهای در حال توسعه مانند ایران و همین‌طور راهکاری برای دستیابی به توسعه پایدار به شمار می‌رود. اما بیشتر این جوامع از آمادگی لازم برای تأمین نیازهای ضروری مانند سرمایه، فناوری و اطلاعات برخوردار نیستند. در نتیجه، برای کمک به جوامع روستایی در این کشورها و همین‌طور کشور ایران، نیاز به بسترسازی برای کارآفرینی است که خود نیازمند شناخت متغیرهای وابسته و رابطه میان آنهاست. دهستان مرحمت‌آباد شمالی در شمال غربی شهرستان میاندوآب واقع شده و با توجه به همجواری با دریاچه اورمیه، طی سال‌های اخیر با کاهش سطح اراضی و شورش‌دگی زمین‌های کشاورزی و ناپایداری روستاها به دلیل انتقال نمک از دریاچه مواجه بوده است. لذا مردم این دهستان جهت مقابله با این بحران محیطی و افزایش درآمد و پایداری روستاها و جلوگیری از مهاجرت دائمی و فصلی جوانان روستایی اقدام به کارآفرینی و ایجاد مشاغل جدید غیرکشاورزی در زمینه‌های مختلف در سطح روستاها نموده‌اند.

پیشنه تحقیق:

کارآفرینی موضوعی است که به طور جدی در سال‌های گذشته مطرح شده و نزدیک به یک دهه است که در کشور ایران نیز، مطالعه در این زمینه آغاز شده است. استاهپولو (۲۰۰۴)، در مقاله «کارآفرینی روستایی در اروپا»، یک چارچوب تحقیقی و دستور کار که مستخرج از یک کار تحقیقاتی در همین رابطه است، فرصت‌ها و محدودیت‌های کارآفرینی روستایی را شناسایی کرده است (Stathopoulou et al, 2004: 420). لی (۲۰۰۸) معتقد است که امروزه، تغییرات سریع در دنیای اقتصاد، در بسیاری از جوامع بر اهمیت پیگیری فرصت‌های کارآفرینانه برای ایجاد ثروت افزوده است (Li, 2008:1). اتو (۲۰۰۹) در پژوهش خود با روش تجربی به این نتیجه دست یافت که از جمله اصول محوری در ایجاد و نگهداری فضاهای کارآفرینی موفق، عبارت‌اند از تلاش در جهت ایجاد فضایی کارآفرینی مطلوب به این شرط که در تعامل نزدیک با سیاست‌گذاران باشد. مایالورد کیپانیدزه در سال ۲۰۰۵ در مطالعه‌ای ضمن اشاره به کاهش اشتغال در بخش کشاورزی، افزایش مهاجرت‌های روستایی را یادآوری می‌کند. ایشان نشان می‌دهد که توسعه روستایی به طور روز افزونی با کارآفرینی در ارتباط است و کارآفرینی را به

عنوان نیرویی برای رشد اقتصادی روستا معرفی می‌کند (Lordkipanidze, 2005). فاضل بیگی و همکاران (۱۳۸۸)، در پژوهش خود نشان دادند که سیاست‌های تقویت ظرفیت فرهنگ تعاون و نظام تعاونی یک جامعه (از جمله مهارت‌ها و انگیزه‌های استفاده از فرصت‌ها)، تأثیر بسزایی در ارتقای سطح فعالیت‌های کارآفرینی خواهد داشت. در این باره دولت‌ها باید پشتیبانی‌های لازم را از جنبه‌های مختلف اقتصادی - که هادی و حامی افزایش سطوح فعالیت‌های تعاون و کارآفرینی هستند - به عمل آورند. فراهانی و همکاران (۱۳۹۰) در مقاله‌ی با عنوان «نقش کارآفرینی روستایی در توسعه پایدار روستایی» به این نتیجه رسیدند از راهکارهای مهم توسعه و توسعه پایدار روستایی ایجاد اشتغال و مهم‌ترین ابزار آن کارآفرینی است که باعث افزایش بهره‌وری افراد و منابع و در نتیجه سبب افزایش درآمد مردم و جامعه می‌شود. تحقیقات دیگر به شرح جدول شماره ۱ اشاره شده است.

جدول ۱- خلاصه‌ای از مطالعات انجام شده در زمینه کارآفرینی روستایی

محقق و سال	عنوان	نتایج
رضوانی و همکاران (۱۳۸۷)	بررسی و تحلیل زمینه‌های کارآفرینی روستاییان در فرایند توسعه نواحی روستایی در دهستان برآن جنوبی	جذب نیروی انسانی جوان، متخصص و ماهر به نواحی روستایی و فعالیت‌های کشاورزی می‌تواند به عنوان راهکار اصلی و ایجاد و تقویت کارآفرینی این نواحی در راستای توسعه پایدار بسیار مؤثر باشد.
فرجی سبکبار و همکاران (۱۳۹۰)	اولویت بندی توسعه کارآفرینی در مناطق روستایی با استفاده از تکنیک پرمتری مطالعه موردی دهستان حومه بخش مرکزی شهرستان خدابنده	کارآفرینی روستایی راهکاری جدید در نظریه‌های توسعه برای توانمندسازی و ظرفیت سازی در مناطق روستایی باهدف کاهش شکاف بین شهر-روستا، ایجاد برابری اقتصادی، اجتماعی و محیطی و نهادی است.
هاشمی و همکاران (۱۳۹۰)	تبیین نقش دهیارها و شوراهای اسلامی در توسعه کارآفرینی روستایی موردی: بهاباد یزد	دهیارها و شوراهای اسلامی در زمینه توسعه کارآفرینی روستایی عملکرد نسبتاً موفقی داشته‌اند بطوری که موجب بهبود زیر ساخت ها، رفتار و نگرش کارآفرینانه و غیره شده است.
علیدوست و همکاران (۱۳۹۱)	اولویت بندی موانع توسعه کارآفرینی زنان روستایی شهرستان گرمسار	موانع اقتصادی و آموزشی به ترتیب مهم‌ترین موانع در مسیر توسعه کارآفرینی این قشر از جامعه می‌باشد.
Jenette, et al (2010)	نقش کارآفرینی اجتماعی در میان کشاورزان مطالعه موردی کشاورزان کنیایی	موفقیت کارآفرینی تا حدودی مرتبط به خود فرد و نهاد رهبری می‌باشد اما آشنایی با فرهنگ و یادگیری گروهی نیز از جمله موفقیت در برنامه توسعه کارآفرینی بوده است.
Jessiep, etal (2012)	نقش سرمایه اجتماعی در کارآفرینی زنان در مناطق روستایی مطالعه موردی کشور ویتنام	وجود سرمایه اجتماعی تمایل زنان از کارآفرینی خانوادگی را به کارآفرینان سازمانی افزایش می‌دهد و دسترسی و فاصله تا بازار نیز در آن تأثیر دارد.

منبع: مطالعات کتابخانه‌ای تحقیق، ۱۳۹۲.

مفاهیم و مبانی نظری:

واژه کارآفرینی از کلمه فرانسوی "*Entreprendre*" به معنای متعهد شدن نشأت گرفته است. بنابر تعریف واژه نامه وبستر: کارآفرین کسی است که متعهد می‌شود مخاطره‌های یک فعالیت اقتصادی را سازماندهی و اداره آن را تقبل کند (احمد پور داریانی، ۱۳۸۷: ۴) و ابزار تولید را برای ترکیب و تولید محصولات قابل عرضه به بازار، خریداری کند (lord kipnidzet, 2005: 25). کارآفرینی فرآیند خلق چیز نوپا و با ارزش، با صرف وقت و تلاش بسیار و پذیرش ریسک‌های مالی، روحی و اجتماعی برای به دست آوردن منافع مالی، رضایت شخصی و استقلال می‌شود (اکبری، ۱۳۸۷: ۷۹). به عبارت دیگر، به عنوان یک وسیله نقلیه برای نوآوری و تغییر نیروی اصلی توسعه اقتصادی و تولید رشد در نظر گرفته شده است (maia et al, 2005: 1). امروزه در اکثر کشورهای مختلف توجه خاصی به افراد موفق و کارآفرینان می‌شود و تقویت نوآوری‌ها و موفقیت‌ها و ایجاد بستر مناسب برای این امر از ابزارهای پیشرفت اقتصادی کشورها و به ویژه کشورهای در حال توسعه به شمار می‌آید؛ زیرا فعالیت کارآفرینی با اثر بخشی بالا منجر به توسعه اقتصادی (ایجاد اشتغال، نوآوری در فعالیت‌ها، رقابت پذیری و غیره) می‌شود (Otto, 2009: 25-38). در همین رابطه دیوید مک‌کله‌ند معتقد است که عامل عمده عقب ماندگی اقتصادی در کشورهای

در حال توسعه مربوط به عدم درک خلاقیت‌های فردی است. بنابراین در جوامع روستایی، افراد موفق در مقام کارآفرین، می‌توانند عوامل مختلف تولید را گرد آورند و با تلاش و کوشش‌های خلاقانه خود فعالیت‌ها را به موفقیت سوق دهند. بدیهی است که انگیزه فعالیت‌های کارآفرینی نفع شخصی است، اما ایجاد فضای مناسب برای کارآفرینی در سطح محلی (روستا)، منافع منطقه‌ای و ملی را نیز به دنبال دارد. به همین جهت امروزه صاحب نظران توسعه روستایی معتقدند که برای تحقق توانمندسازی جامعه روستایی، تصمیم‌گیری و مدیریت روستایی بایستی در داخل خود جامعه محلی صورت گیرد و عوامل بیرونی نقش تسهیل‌گر را ایفا کنند (Najarzadeh et al, 2009:161).

در همه جای دنیا و به ویژه کشورهای در حال توسعه، اصلی‌ترین کسب و کارها در اختیار روستاییان قرار دارد و آنها اصلی‌ترین ایفا کنندگان نقش در اقتصاد کشورهای خود هستند (Markley, 2005, Poza, 2007:14). با این حال، اغلب آنها خصوصیتی مانند درون‌گرایی، انعطاف‌ناپذیری و ثبات در برابر تغییرات را دارند (Hall et al, 2001:8) و به همین دلیل مایل به ریسک‌پذیری در قالب فعالیت‌های کارآفرینی نیستند (Johannisson, 2002:28) و اغلب دارای شیوه زندگی سنتی و معیشتی‌ای هستند که مانع از نوآوری خلاقیت و کارآفرینی می‌شود و آنان به عنوان سرپرستان خانوارهای روستایی در شیوه‌ها و الگوهای سنتی کسب و کار فعالیت می‌کنند (Habbershon, 2006:41). بنابراین، توسعه کارآفرینی روستایی پتانسیلی برای کمک به تنوع بخشی به درآمد و میزان تولیدات کشاورزی و غیرکشاورزی روستاییان است و فرصت‌های مناسبی را برای کاهش ریسک معیشتی و افزایش امنیت غذایی پایدار در مناطق روستایی فراهم می‌کند و می‌تواند یکی از زمینه‌های مناسب برای ایجاد اشتغال در بخش‌های کشاورزی و غیرکشاورزی باشد. در کارآفرینی روستایی بخش خصوصی به عنوان مهم‌ترین عامل در توسعه پایدار اقتصادی روستا ایفای نقش می‌کند و دارای عناصر پایه‌ای است که تمرکز عمده آنها فراهم کردن زیرساخت‌های اساسی روستا (سخت‌افزاری و نرم‌افزاری) می‌باشد و همچنین کاهش فقر و تسریع و زمینه‌های رشد اقتصادی روستا را به دنبال دارد (Allen et al, 2003:12)، که شواهد محکمی مبنی بر وجود رابطه‌ی علی بین کارآفرینی، رشد اقتصادی و کاهش فقر وجود دارد (Chowdhury, 2007:240). در همین رابطه دیدگاه‌های و تعاریف مختلفی از کارآفرینی ارائه شده است که می‌تواند در توسعه روستایی متمرکز واقع شود. از دیدگاه پیروان مکتب سوداگری یا مرکانتلیست‌ها، بازرگانی را که در کار تجارت طلا و نقره دست داشتند، کارآفرین می‌دانستند، کارآفرین‌ها یا طبیعت‌گرایان منشأ ایجاد ثروت را زمین و فعالان کشاورزی را کارآفرین می‌گفتند، کلاسیک‌ها، عوامل اصلی ثروت کارآفرینی را نیروی کار، سرمایه و مواد اولیه معرفی کرده‌اند و شومپیتر پدر کارآفرینی، آن را نیروی محرکه اقتصاد می‌داند (ایمانی، ۱۳۸۸: ۲۸)، از دیدگاه مایا (۲۰۰۲)، کارآفرینی حاصل برخورد ویژگی‌های فردی کارآفرینان با محیطی است که در آن نشو و نما یافته‌اند (Archibong, 2004:29) و همچنین عاملی در جهت کشف فرایندهای نو و قبول مخاطرات و منافع آن (Hisrich et al, 2005:8). آگاهی از فرصت‌های سودآور و کشف نشده (Lordkipanidze, 2005:25) و بالأخره پایه و اساس توسعه به شمار می‌رود (Mohapatra et al, 2007:163) و می‌تواند نقش مهم و اساسی در حرکت چرخ‌های توسعه اقتصادی نواحی روستایی داشته باشد (Duane, 2000:236). به طور کلی، کارآفرینی را می‌توان فرآیندی پویا نامید که با بهره‌گیری از نیرو و انگیزه افراد در جهت خلق و اجرای ایده‌های نو حرکت می‌کند (Kuratko et al, 2007:4). در چنین فضایی فردی می‌تواند به عنوان عامل رشد و توسعه و یکی از مهم‌ترین شاخص‌های تأثیرگذار در دستیابی به آینده مطلوب روستایی مطرح باشد (Mccline, 2004:23). به طوری که توسعه‌ی درون‌زا را برای جوامع روستایی فراهم می‌کند تا با آینده آنان بیشتر درگیر شوند و به رها کردن توان بالقوه درونی‌شان بپردازند (Stockdale, 2006:356). بنابراین کارآفرینی فرصت‌های جدیدی را برای کارآفرینان ایجاد می‌کند که می‌توانند درآمدشان را بهبود بخشند، دارایی و سرمایه خود را افزایش دهند و روی هم رفته استاندارد زندگی در جوامع روستایی را در اقتصادی جدید در کسب و کارهای کوچک و متوسط رشد دهند (هاشمی و همکاران، ۱۳۹۰: ۹۳-۱۱۴).

زمینه‌ها و عوامل مؤثر بر گسترش کارآفرینی:

کارآفرینی به عنوان یک پدیده‌ی مهم اجتماعی تحت تأثیر عوامل مختلفی قرار دارد. برخی صاحب‌نظران شرایط اقتصادی را موجب کارآفرینی دانسته و معتقدند که کارآفرینی نیروی اصلی توسعه‌ی اقتصادی محسوب شده و تغییر و نوآوری، رشد و تولید خدمات را به همراه دارد (Lordkipanidze et al, 2005, 787). در مقابل روان‌شناسان با بررسی ویژگی‌های شخصیتی و با تفاوت قائل شدن بین کارآفرینان، مدیران و غیرکارآفرینان، به بررسی ویژگی‌های روان‌شناختی کارآفرینان می‌پردازند. از مهم‌ترین ویژگی‌های مورد توافق آنان می‌توان به توفیق طلبی، تمایل به پذیرش مخاطره، تحمل ابهام، استقلال-طلبی، مرکز کنترل درونی، انرژی زیاد، انگیزه و تعهد اشاره کرد. اما جامعه‌شناسان کارآفرینی را یک پدیده‌ی اجتماعی در نظر گرفته و به بررسی رابطه‌ی متقابل بین کارآفرینان و سایر بخش‌ها و گروه‌های جامعه می‌پردازند. دانشمندان مدیریت نیز به تشریح مدیریت کارآفرینی و ایجاد جو و محیط کارآفرینانه در سازمان‌ها توجه دارند (رضوانی و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۶۸).

در همین راستا، عوامل متعددی موجب گسترش کارآفرینی در مناطق روستایی یا محلی شده است که مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از: ۱) ایجاد محیط و زمینه‌های پیش از کارآفرینی (ظرفیت‌سازی)؛ ۲) ایجاد زمینه خود باوری (توانمندسازی)؛ و ۳) شدت بخشی به رشد از طریق تحرک بخشی (Alison, 1990: 80). همچنین، کارآفرینی را از پایه با دو عامل، فرصت و تمایل به کارآفرین شدن تعیین می‌کنند. عوامل اصلی فرصت‌های محرک، شامل توانایی‌های درونی کارآفرینانه، اقدام به سرمایه‌گذاری، سادگی ورود به بازار و محیط عمومی اقتصاد کلان است. در توسعه‌ی کارآفرینی، عوامل مختلفی تأثیرگذار است که به دو گروه کلی ۱. عوامل فردی و ۲. عوامل محیطی تقسیم می‌شوند (دادورخانی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۷۵). به اعتقاد کلین (۲۰۰۷)، مهم‌ترین عاملی که بر کارآفرینی در زمینه انجام اینگونه فعالیت‌ها تأثیر می‌نهد، محیط و فضای کارآفرینی است که در زمره مباحث جدید حوزه کارآفرینی به شمار می‌آید (Kline, 2007).

روش تحقیق:

تحقیق حاضر از نوع کاربردی می‌باشد. روش مورد استفاده توصیفی-تحلیلی است، به منظور جمع‌آوری اطلاعات از مطالعات کتابخانه‌ای و پیمایش میدانی (مشاهده، مصاحبه و پرسشنامه)، استفاده شده است. قلمرو مکانی این تحقیق دهستان مرحمت‌آباد شمالی از توابع شهرستان میاندوآب است. این دهستان دارای ۸ روستا می‌باشد که همه روستاها در سواحل حاشیه جنوبی دریاچه اورمیه و در منطقه کاملاً جلگه‌ای واقع شده‌اند و به علت کم بودن روستاها نمونه‌گیری انجام نشد و تمام روستاها جزء جامعه آماری محسوب گردیدند. بنابر سرشماری مرکز آمار ایران، جمعیت این دهستان در سال ۱۳۹۰ برابر ۱۰۲۸۹ نفر و همچنین دارای ۲۸۰۰ خانوار بوده است (معاونت برنامه ریزی استانداری آذربایجان غربی، ۱۳۹۰: ۱۵) که تعداد ۱۳۹ خانوار از طریق فرمول اصلاح شده کوکران^۲ و بر اساس نمونه‌گیری تصادفی ساده برای انجام تحقیق انتخاب شدند. انتخاب خانوارها در سطح هر روستا، به صورت تصادفی ساده انجام گرفت تا اصل فرصت برابر به منظور انتخاب خانوارها رعایت شده باشد. بر این اساس و به منظور دستیابی به نتایج مطلوب، پرسش‌نامه‌ای جهت بررسی کارآفرینی در سطح دهستان مورد مطالعه در ۴ مؤلفه و ۶۱ معرف در طیف لیکرت تدوین شد (جدول شماره ۲). سطح پایایی پرسشنامه تحقیق با استفاده از روش آلفای کرونباخ ۰/۶۱۶ بدست آمد که بیانگر نرمال بودن داده‌ها می‌باشد. در ادامه جهت تجزیه و تحلیل اطلاعات به دست آمده از تحلیل عاملی و به شیوه اکتشافی استفاده شده است.

² - $n = n' / [2 + (n' / N)]$

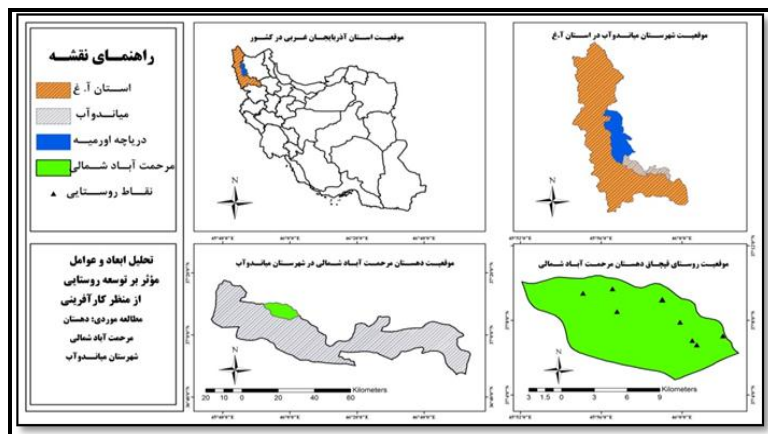
جدول ۲- مؤلفه‌ها و معرف های تحقیق

مؤلفه	معرف
توانمندی اقتصادی	استفاده از تسهیلات برای ایجاد کسب و کار جدید، امکان دریافت وام در زمینه کسب و کارهای مختلف، وجود منابع مالی لازم برای انجام فعالیت‌های جدید، تعداد شبکه تولیدی محلی در سطح روستا، اعطای تسهیلات ویژه و بلاعوض برای فعالین مناطق محروم، دسترسی به بازار مناسب برای عرضه تولیدات محلی، دسترسی به سرمایه‌های موجود، دسترسی به عوامل تولید، دسترسی به خدمات حمایتی، افزایش سرمایه گذاری در واحدهای تولیدی، دسترسی به ماشین آلات و ابزارآلات مدرن، تشویق سرمایه گذاران محلی برای ایجاد فرصت‌های شغلی، تشویق و بکارگیری جوانان برای ایجاد کسب و کارهای جدید، حمایت دولت از ایجاد توسعه سازمان‌های غیر دولتی فعال و مرتبط با کارآفرینی، حمایت دهیاری و شورای اسلامی از افراد سرمایه گذار، داشتن اطلاعات و آمارهای بازاریابی و اقتصادی مناسب، آگاهی از نرخ محصولات در بازار، میزان توانمندی مالی، ایجاد و توسعه فعالیت‌های فرآوری، صنایع تبدیلی و تکمیلی، تنوع منابع درآمدی، تنوع شغلی، میزان رضایت از درآمدها، میزان رضایت از مسکن، میزان رضایت از محیط کسب و کار، رضایت شغلی، میزان رضایت از خدمات ارتباطی.
توانمندی اجتماعی	مشارکت در شناسایی افراد خلاق و نوآور، مشارکت در تصمیم گیری و اجرای فعالیت‌های مختلف، مشارکت زنان و دختران در فعالیت‌های اجتماعی، تمایل به مشارکت جهت سرمایه گذاری، میزان برگزاری کلاس‌های آموزشی و مشاوره‌ای در زمینه کسب و کارهای خانگی، میزان حضور مروجان جهت ترویج کسب و کارهای جدید، میزان فعالیت دهیاری و شورای اسلامی روستا جهت ایجاد گسترش کارآفرینی، آشنایی با زمینه‌های کسب و کارهای جدید، آگاهی نسبت به خرید و فروش محصولات، آگاهی از منافع حاصل از کارآفرینی، نگرش مثبت نسبت به سیاست‌های کارآفرینی، آگاهی در باره نیاز مصرف کنندگان با بازارهای جدید.
زیرساختی	وجود زیر ساخت های فیزیکی مناسب، ایجاد زیر ساخت‌های عمومی مناسب روستا همچون آب و برق و گاز، امکان استفاده زیر ساخت‌های مناسب ارتباطی مخابرات، پست بانک، وجود وسیله نقلیه برای حمل کالا به بازار و مراکز فروش، وجود نیروی انسانی ماهر و باسواد و باتجربه برای شروع کسب و کارهای جدید در روستا، امکان استفاده مناسب سرمایه گذاران برای ایجاد کسب و کارهای جدید، توزیع بهینه منابع در سطح دهستان، توزیع بهینه خدمات دولتی در سطح روستاها.
روزی	تولید ابزارهای دسترسی برای تسهیل فعالیت در کارها، تنوع بخشی به محصولات روستایی، توانایی کشف و تلفیق راه و روش‌های جدید برای حل یک مشکل یافتن منابع جدید، داشتن ایده‌های جدید و متنوع، حاضر به مواجه شدن با چالش‌ها و سختی‌ها، ترجیح دادن روش‌های نو به جای روش‌های سنتی، تمایل به انجام ریسک‌های حساب شده، داشتن روحیه بلند پرواز گونه، ممکن دانستن چیزی که دیگران آن را مشکل می‌دانند، نداشتن استرس در موقعیت‌های سخت و مشکل، اعتماد به نفس و خود اتکایی، نداشتن استرس در موقعیت‌های سخت و مشکل، انگیزه تغییر در کیفیت زندگی، توجه به تغییرات زندگی در روستاهای اطراف و محیط شهری، توجه به آینده خانواده و فرزندان.

منبع: مطالعات کتابخانه با استفاده از: رضوانی و همکاران، ۱۳۸۷: رکن‌الدین افتخاری و همکاران ۱۳۸۹: فراهانی و همکاران، ۱۳۹۰: هاشمی و همکاران، ۱۳۹۰: سجاسی قیداری و همکاران، ۱۳۹۰: فرجی سبکبار و همکاران، ۱۳۹۰: دادور خانی و همکاران، ۱۳۹۰.

منطقه مورد مطالعه:

دهستان مرحمت‌آباد شمالی در جنوب دریاچه اورمیه و در شمال غربی شهرستان میاندوآب و در طول جغرافیایی ۴۵ درجه و ۵۲ دقیقه شرقی و در عرض ۳۷ درجه و ۶ دقیقه شمالی از خط استوا واقع شده است. (شکل شماره ۱). این دهستان دارای ۸ روستا به نام‌های قیچاق، شعبانلو، ابراهیم حصار، منصورآباد، آغداش، انبار خزینه قدیم، انبار خزینه جدید و ازون اوبه می‌باشد (مرکزآمار ایران، ۱۳۹۰).

شکل ۱- نقشه موقعیت سیاسی دهستان مرحمت آباد شمالی

بحث و یافته‌های تحقیق:

برای تعیین ضرایب مؤلفه‌های مربوط به متغیرهای اثرگذار بر توسعه کارآفرینی از روش تحلیل عاملی به روش اکتشافی استفاده شد. اولین مرحله تشکیل ماتریس داده‌ها می‌باشد. ماتریس داده‌ها عبارت است از جدولی که ستون‌های آن شامل متغیرها و سطرهای آن شامل دهستان خواهد بود. در این مرحله ۱ دهستان در برابر ۶۱ متغیر تشکیل ماتریس مورد مطالعه را داده است. در ادامه نتایج آماری حاصل از اجرای مدل تحلیل عاملی بر اساس اقتصادی، اجتماعی، زیرساختی و فردی انجام شده است. معیار kmo و نتایج آزمون بارتلت نشان می‌دهد؛ معیار kmo برابر با $۰/۶۳۱$ می‌باشد که تأیید کننده مدل تحلیل عاملی و بیانگر مناسب بودن آن برای پژوهش است. (جدول شماره ۳).

جدول ۳- آزمون بارتلت در سطح معناداری

مجموعه مورد تحلیل	مقدار KMO	مقدار بارتلت	درجه آزادی	سطح معنی
تحلیل عوامل مؤثر بر توسعه و گسترش کارآفرینی	۰/۶۳۱	۱۱۷۷۷/۹۱۱	۱۸۳۰	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲.

در مرحله‌ی بعد برای دانستن ارتباط درونی بین متغیرها از ماتریس همبستگی استفاده شده است که به دلیل حجم زیاد داده‌ها در اینجا آورده نشده است. در مرحله‌ی سوم با استفاده از ماتریس عاملی، عوامل مشترک و اهمیت نسبی هر یک از متغیرها معلوم می‌گردد. سپس بردارهای ویژه برای تمامی مقادیر ویژه غیر صفر محاسبه می‌گردد. در ادامه برای رسیدن به حالت مطلوب عامل‌ها را دوران می‌دهند تا ساختار ساده‌ای به دست آید. از میان روش‌های دوران عامل‌ها از روش واریانس استفاده شده است. همانطور که جدول شماره ۴ نشان می‌دهد، عامل‌های استخراج شده بعد از دوران مجموعاً $۶۰/۴۴$ درصد واریانس کل متغیرها را تبیین می‌کنند. یعنی $۶۰/۴۴$ درصد از تغییرپذیری در هشت عامل اصلی توضیح داده شده است. بنابراین به طور معنی‌داری می‌توان پیچیدگی مجموعه‌ی متغیرها را با استفاده از این هشت عامل، با از دست دادن فقط ۳۹.۵۶ درصد از متغیرها کاهش داد. البته باید به این نکته اشاره کرد که پس از چرخش واریانس، ۲۱ متغیر به دلیل پایین بودن بار عاملی (کمتر از ۰.۵) و در نتیجه نبودن همبستگی آنها با دیگر متغیرها، از تحلیل حذف گردیدند.

جدول ۴- بارهای عاملی اصلی و مقدار واریانس توضیح داده شده برای هر عامل بعد از دوران

عاملها	نام عامل	مقدار ویژه	درصد واریانس	درصد واریانس تجمعی
۱	اقتصادی و فردی	۱۱/۱۱	۱۸/۲۲	۱۸/۲۲
۲	تنوع اقتصادی	۴/۷۲	۷/۷۴	۲۵/۹۶
۳	نیروی انسانی ماهر	۴/۱۱	۶/۷۴	۳۲/۷۰
۴	توانمندی اقتصادی و رضایت مندی	۳/۹۴	۶/۴۷	۳۹/۱۸

۴۵/۳۶	۶/۰۸	۳/۷۰	ظرفیت سازی	۵
۵۰/۷۱	۵/۴۵	۳/۳۲	اعتماد به نفس و آینده نگری	۶
۵۵/۹۰	۵/۱۸	۳/۱۶	آگاهی	۷
۶۰/۴۴	۴/۵۴	۲/۷۷	زیر ساختی	۸

منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۲.

تجزیه و تحلیل عامل‌ها:

۱- عامل اول: مقدار ویژه این عامل ۱۱/۱۱ که ۱۸/۲۲ درصد واریانس را تبیین نموده است. در این عامل ۱۳ متغیر بارگذاری شده است، که بیشترین تأثیر را در بین عوامل هشت‌گانه دارد. در بین این متغیرها، ۸ متغیر اقتصادی و ۵ متغیر فردی می‌باشد. تجمع این شاخص‌ها در یک عامل بدین معنی است که بین شاخص اقتصادی و فردی رابطه معناداری وجود دارد، به طوری هرچه قدر میزان تسهیلات دریافتی، منابع مالی، تنوع شغلی و میزان رضایت از زندگی بالا باشد موجب افزایش انگیزه و روحیه فردی در جهت گسترش و توسعه کارآفرینی خواهد شد. بنابراین این امر بیشترین تأثیر را در توسعه روستایی در محدوده مورد مطالعه داشته است. این عامل را می‌توان «عامل توانمندی اقتصادی و فردی» نام گذاری کرد. (جدول شماره ۵).

جدول ۵- متغیرهای بارگذاری شده در عامل اول

متغیر	بار عاملی
استفاده از تسهیلات و وام‌های اعتباری برای ایجاد کسب و کارهای جدید	۰/۹۴۳
وجود منابع مالی لازم برای انجام فعالیت‌های کسب و کار	۰/۹۳۷
دسترسی به بازار مناسب برای عرضه تولیدات محلی و بومی به مصرف کنندگان	۰/۸۵۶
دسترسی به عوامل تولید (زمین، نیروی انسانی، سرمایه) در روستا	۰/۹۵۳
دسترسی به ماشین آلات و ابزارآلات مدرن در فعالیت‌های مختلف در روستا	۰/۸۵۱
تنوع شغلی	۰/۸۴۶
میزان رضایت از محیط کسب و کار	۰/۹۳۱
میزان رضایت از خدمات ارتباطی	۰/۹۶۷
تولید ابزارهای دسترسی برای تسهیل فعالیت در کارها	۰/۸۸۵
توانایی کشف و تلفیق راه و روش‌های جدید برای حل یک مشکل یافتن منابع جدید	۰/۹۴۰
داشتن روحیه بلند پرواز گونه	۰/۹۰۴
نداشتن استرس در موقعیت‌های سخت و مشکل	۰/۹۴۹
توجه به آینده خانواده و فرزندان	۰/۸۴۷

منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۲.

عامل دوم: مقدار ویژه این عامل ۴/۷۲ می‌باشد که ۷/۷۴ درصد واریانس را تبیین می‌کند. در این عامل ۴ متغیر بارگذاری شده است که ۱ متغیر مربوط به بعد اقتصادی و ۳ متغیر دیگر به بعد فردی ارتباط دارد. یعنی با افزایش ریسک‌پذیری افراد، نوآوری بیشتر شده و در نهایت تنوع اقتصادی بوجود آمده است. لذا بر اساس شاخص‌های بارگذاری شده در عامل دوم می‌توان این عامل را «عامل تنوع اقتصادی» نامید. (جدول شماره ۶).

جدول ۶- متغیرهای بارگذاری شده در عامل دوم

متغیر	بار عاملی
میزان رضایت از مسکن	۰/۵۴۶
تنوع بخشی به محصولات روستایی	۰/۸۲۷
تمایل به انجام ریسک‌های حساب شده	۰/۵۸۳
ممکن دانستن چیزی که دیگران آن را مشکل می‌دانند	۰/۸۲۰

منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۲.

عامل سوم: مقدار ویژه این عامل ۴/۱۱ می‌باشد که ۶/۷۴ درصد واریانس را توضیح و تفسیر می‌نماید. در این عامل ۵ متغیر بارگذاری شده است. یافته‌های این عامل نشان می‌دهد وجود نیروی انسانی ماهر و باسواد موجب افزایش آگاهی از نرخ محصولات در بازار و خرید و فروش آنها، امکان استفاده بهتر از زیر ساخت‌های موجود و در نهایت افزایش اعتماد به نفس فرد می‌شود. بدین ترتیب این عامل را می‌توان «عامل نیروی انسانی ماهر» نامید. (جدول شماره ۷).

جدول ۷- متغیرهای بارگذاری شده در عامل سوم

بار عاملی	متغیر
۰/۶۱۸	آگاهی از نرخ محصولات در بازار
۰/۶۵۱	آگاهی نسبت به خرید و فروش محصولات
۰/۵۰۳	امکان استفاده زیر ساخت‌های مناسب ارتباطی مخابرات، پست بانک
۰/۷۱۳	وجود نیروی انسانی ماهر و باسواد و باتجربه برای شروع کسب و کارهای جدید
۰/۷۱۲	اعتماد به نفس و خود اتکایی

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲.

عامل چهارم: در این عامل مقدار ویژه ۳/۹۴ و ۶/۴۷ درصد واریانس را محاسبه و توضیح دهد. در این عامل ۵ متغیر بارگذاری شده است، که با توجه به شاخص‌های بارگذاری شده در این عامل می‌توان این عامل را «عامل توانمندی اقتصادی و رضایت-مندی» نامید. (جدول شماره ۸).

جدول ۸- متغیرهای بارگذاری شده در عامل چهارم

بار عاملی	متغیر
۰/۶۹۹	ایجاد و توسعه فعالیت‌های فرآوری، صنایع تبدیلی و تکمیلی
۰/۸۲۶	تنوع منابع درآمدی
۰/۷۱۴	میزان رضایت از درآمدها
۰/۶۱۵	رضایت شغلی
۰/۵۰۸	مشارکت در تصمیم‌گیری و اجرای فعالیت‌های مختلف

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲.

عامل پنجم: مقدار ویژه این عامل ۳/۷۰ می‌باشد که ۶/۰۸ درصد واریانس را محاسبه و توضیح می‌دهد. در این عامل ۵ متغیر بارگذاری شده است. با توجه به شاخص‌های بارگذاری شده در این عامل، می‌توان این عامل را «عامل ظرفیت‌سازی» نامید. (جدول شماره ۹).

جدول ۹- متغیرهای بارگذاری شده در عامل پنجم

بار عاملی	متغیر
۰/۶۸۹	امکان دریافت وام در زمینه کسب و کارهای مختلف
۰/۶۳۱	افزایش سرمایه‌گذاری در واحدهای تولیدی
۰/۶۷۱	تشویق سرمایه‌گذاران محلی برای ایجاد فرصت‌های شغلی
۰/۸۰۹	تشویق و بکارگیری جوانان برای ایجاد کسب و کارهای جدید

۰/۵۴۴	حمایت دولت از ایجاد توسعه سازمان‌های غیر دولتی فعال و مرتبط با کارآفرینی
-------	--

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲.

عامل ششم: مقدار ویژه این عامل ۳/۳۲ می باشد که ۵/۴۵ درصد واریانس را تبیین می‌کند. در این عامل ۲ متغیر بارگذاری شده است که هر ۲ متغیر مربوط به بعد فردی می‌باشد. یافته‌های این عامل نشان می‌دهد که آینده‌نگری و اعتماد به نفس از اصول کارآفرینی به شمار می‌رود. لذا این عامل به عنوان «اعتماد به نفس و آینده‌نگری» نام‌گذاری می‌شود. (جدول ۱۰).

جدول ۱۰- متغیرهای بارگذاری شده در عامل ششم

بار عاملی	متغیر
-۰/۷۱۴	نداشتن استرس در موقعیت‌های سخت و مشکل
-۰/۶۴۱	توجه به تغییرات زندگی در روستاهای اطراف و محیط شهری

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲.

عامل هفتم: مقدار ویژه این عامل ۳/۱۶ می‌باشد که ۵/۱۸ درصد واریانس را تبیین می‌کند. در این عامل ۳ متغیر بارگذاری شده که ۲ متغیر مربوط به بعد زیر ساختی و ۱ متغیر مربوط به بعد اجتماعی می‌باشد. یافته‌های این عامل نشان می‌دهد آگاهی در باره نیاز مصرف‌کنندگان و منافع حاصل از کارآفرینی موجب توسعه کارآفرینی در محدوده دهستان شده است. بنابراین این عامل به عنوان «عامل آگاهی» نام‌گذاری می‌شود. (جدول شماره ۱۱).

جدول ۱۱- متغیرهای بارگذاری شده در عامل هفتم

بار عاملی	متغیر
۰/۶۴۶	آگاهی از منافع حاصل از کارآفرینی
۰/۶۷۹	آگاهی در باره نیاز مصرف‌کنندگان با بازارهای جدید
۰/۵۶۲	توزیع بهینه منابع در سطح دهستان

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲.

عامل هشتم: مقدار ویژه این عامل ۲/۷۷ می‌باشد که ۴/۵۴ درصد واریانس را محاسبه و توضیح می‌دهد. در این عامل ۳ متغیر بارگذاری شده است که با توجه به شاخص‌های بارگذاری شده در این عامل می‌توان این عامل را «عامل زیرساختی» نامید. این عامل کمترین تاثیر را در بین عامل‌های هشت‌گانه در توسعه روستایی در محدوده مورد مطالعه داشته است. (جدول شماره ۱۲).

جدول ۱۲- متغیرهای بارگذاری شده در عامل هشتم

بار عاملی	متغیر
۰/۶۸۹	وجود زیر ساخت‌های فیزیکی مناسب همچون جاده و راه‌های ارتباطی روستایی
۰/۵۶۳	ایجاد زیر ساخت‌های عمومی مناسب روستا همچون آب و برق و گاز
۰/۷۲۸	وجود وسیله نقلیه برای حمل کالا به بازار و مراکز فروش

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲.

نتیجه‌گیری:

کارآفرینی روستایی را پتانسیلی برای تنوع و ایجاد فرصت‌های وسیع شغلی تلقی می‌نمایند، سیاست‌مداران آن را به عنوان راه حل کلیدی جهت جلوگیری از آشفته‌گی روستایی، کشاورزان آن را به عنوان ابزاری برای بهبود درآمدهای کشاورزی و زنان آن را به عنوان امکان کار در مجاورت منزل‌شان تلقی می‌کنند، که این شیوه، استقلال، عدم وابستگی و کاهش نیاز شدید

آنان را به حمایت‌های جامعه موجب می‌شود. البته برای تمامی این گروه‌ها، ایجاد کارآفرینی و اشتغال، وسیله‌ای برای بهبود کیفیت زندگی افراد، خانواده‌ها و اجتماعات موردنظر می‌باشد که نتیجه تعامل آن ایجاد محیط و اقتصاد سالم می‌باشد. لذا، ارتباط تنگاتنگی بین کارآفرینی روستایی و توسعه پایدار منطقه‌ای با در نظر گرفتن کارآفرینی به عنوان قابلیت با اثر مثبت بر روی جنبه‌های اقتصادی، اجتماعی و محیطی منطقه تقویت می‌شود، توسعه این قابلیت‌ها به تقویت فرهنگ و هویت محلی، تنوع بخشی به فعالیت‌های کشاورزی، صنعتی و خدماتی روستایی، حفظ جمعیت روستایی با کم‌ترین آسیب رسانی به محیط روستایی منجر می‌شود.

جهت تجزیه و تحلیل علل و عوامل توسعه روستایی از منظر کارآفرینی، در دهستان مرحمت‌آباد شمالی از آزمون تحلیل عاملی استفاده شد. بر اساس نتایج این آزمون عوامل در هشت دسته (۱- اقتصادی و فردی ۲- تنوع اقتصادی ۳- نیروی انسانی ماهر ۴- توانمندی اقتصادی و رضایت مندی ۵- ظرفیت سازی ۶- اعتماد به نفس و آینده نگری ۷- آگاهی ۸- زیرساختی) قرار گرفته و ۶۰/۴۴ درصد واریانس را تبیین نمودند. به طور خاص آن چه از مباحث مطروحه و تجزیه و تحلیل نتایج آزمون تحلیل عاملی حاصل از مطالعات میدانی در دهستان مرحمت‌آباد شمالی بدست آمده می‌توان استنباط کرد که: مهم‌ترین عاملی‌های اساسی که موجب توسعه و گسترش همچنین توسعه روستایی عبارتند از ۱- عامل اقتصادی و فردی که مقدار ویژه این عامل ۱۱/۱۱ می‌باشد که به تنهایی قادر است ۱۸/۲۲ درصد واریانس را محاسبه و توضیح دهد و مهم‌ترین عامل برای توسعه کارآفرینی روستایی بشمار می‌رود. به طوری که با بالا رفتن میزان تسهیلات دریافتی از قبیل وام‌های خود اشتغالی و غیره، منابع مالی لازم و کافی، تنوع شغلی و میزان رضایت از زندگی موجب افزایش انگیزه و روحیه فردی در جهت توسعه گسترش کارآفرینی در محدوده مورد مطالعه شده است. بنابراین این امر بیشترین تأثیر را در توسعه کارآفرینی و روستایی در محدوده مورد مطالعه داشته است. ۲- عامل تنوع اقتصادی مقدار ویژه این عامل ۴/۷۲ می‌باشد که ۷/۷۴ درصد واریانس را تبیین می‌کند. در این عامل ۴ متغیر بارگذاری شده است که ۱ متغیر مربوط به بعد اقتصادی و ۳ متغیر دیگر به بعد فردی ارتباط دارد. یعنی با افزایش ریسک‌پذیری افراد، نوآوری بیشتر شده و در نهایت تنوع اقتصادی بوجود آمده است و این عامل بعد از عامل اول بیشترین تأثیر را در توسعه کارآفرینی و در نتیجه توسعه روستایی داشته است. هشتمین و آخرین عامل، عامل زیرساختی است مقدار ویژه این عامل ۲/۷۷ می‌باشد. این عامل کمترین تأثیر را در بین عامل‌های هشت‌گانه در توسعه روستایی در محدوده مورد مطالعه داشته است.

منابع و مآخذ:

۱. احمدپور دارایانی، محمود (۱۳۸۰): کارآفرینی: تعاریف، نظریات و الگوها، نشر شرکت ۵۷، چاپ اول، تهران.
۲. رکن الدین افتخاری، عبدالرضا و همکاران (۱۳۸۸): «تحلیل ابعاد عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی کشاورزی مناطق روستایی، مطالعه شهرستان خدابنده»، فصلنامه روستا و توسعه، شماره ۳، تهران، صص ۷۲-۴۳.
۳. اکبری، کرامت الله (۱۳۸۵): توسعه کارآفرینی (رویکرد آموزشی)، انتشارات جهاد دانشگاهی، چاپ اول، تهران.
۴. ایمانی حسنلوئی، مهدی و محمدتقی پاشائی (۱۳۸۶): «مدیریت تحول در سازما نهایی هزاره سوم با تمرکز بر کارآفرینی»، ماهنامه کار و جامعه، شماره ۸۹، تهران، صص ۲۳۰-۲۵۰.
۵. ایمانی، محمدنقی (۱۳۸۸): «آموزش کارآفرینی در دانشگاه ها، چهارچوبی برای برنامه ریزی، اجرا و ارزیابی برنامه های کارآفرینی»، فصلنامه تحقیقات مدیریت آموزشی، سال ۱، شماره اول، مردودشت، صص ۵۰-۲۷.
۶. دادورخانی، فضیله و همکاران (۱۳۹۰): «تحلیل نقش گردشگری در توسعه ی ویژگی های کارآفرینانه و گرایش به کارآفرینی در بین جوانان روستایی مطالعه موردی روستای کندوان و اسکندان شهرستان اسکو»، فصلنامه پژوهش های جغرافیای انسانی، شماره ۷۸، تهران، صص ۱۹۵-۱۶۹.
۷. رضوانی، محمدرضا و محمد نجاززاده (۱۳۸۷): «بررسی و تحلیل زمینه‌های کارآفرینی روستاییان در فرایند توسعه‌ی نواحی روستایی (مطالعه موردی، دهستان برآن جنوبی شهرستان اصفهان»، فصلنامه توسعه کارآفرینی، سال اول، شماره دوم، تهران، صص ۱۸۲-۱۶۱.

۸. سپه پناه، مریم (۱۳۹۱): «کارکردهای مدیریت روستایی در کارآفرینی شدن کشاورزی و روستاییان»، کنفرانس ملی کارآفرینی مدیریت کسب و کارهای دانش بنیان، همایش دانشگاه مازنداران، ساری، صص ۸-۱.
۹. سجاسی قیداری، حمدالله و همکاران (۱۳۹۰): «ارائه راهبردهای توسعه کارآفرینی کشاورزی در مناطق روستایی با استفاده از روشهای تحلیل چند معیاره»، فصلنامه اقتصاد کشاورزی، سال ۱۹، شماره ۷۴، تهران.
۱۰. طاهرخانی، مهدی و عبدالرضا رکن الدین افتخاری (۱۳۸۴): «امکان سنجی ایجاد مراکز فناوری اطلاعات در مناطق روستایی»، فصلنامه توسعه روستایی، سال نهم، شماره ۳، تهران، صص ۹۶-۱۱۲.
۱۱. فاضل بیگی، محمد مهدی و غلامرضا یآوری (۱۳۸۸): «تعاون روستایی سرآغازی بر توسعه کارآفرینی»، مجله تعاون، شماره ۲۰۴ و ۲۰۵، تهران، صص ۴۱-۶۲.
۱۲. فراهانی، حسین و علی حاجی حسینی (۱۳۹۰): «نقش کارآفرینی روستایی در توسعه پایدار روستایی»، مجموعه مقالات اولین همایش ملی جغرافیا و برنامه ریزی توسعه روستایی، همدان، صص ۱۴-۱.
۱۳. فرجی سبکبار، حسنعلی و همکاران (۱۳۹۰): «اولویت بندی توسعه کارآفرینی در مناطق روستایی با استفاده از تکنیک پرموتی مطالعه موردی: دهستان حومه بخش مرکزی شهرستان خدابنده استان زنجان»، فصلنامه پژوهش-های جغرافیای انسانی، شماره ۷۵، تهران، صص ۶۸-۵۳.
۱۴. هاشمی، سید سعید و همکاران (۱۳۹۰): «تبیین نقش دهیاریها و شوراهای اسلامی در توسعه کارآفرینی روستایی مطالعه موردی: بهاباد استان یزد»، فصلنامه پژوهش های روستایی، سال دوم، شماره ۱، تهران، صص ۹۳-۱۱۴.
15. Abotaleb, V. (2008): *An introduction to current opportunities in investment and involvement in Iran country agriculture sector*, Retrieved December 11, 2008, from.
16. Alison, M. (1990): *Entrepreneurship: An International Perspective*. Oxford, Jordan Haill, Linacre House.
17. Allen, J. C. et al. (2003): *Examination of Community Action Field Theory Model for Locality Based Entrepreneurship*. Paper Presented at the Annual Rural Sociological Society Meeting, Montreal, Canada.
18. Archibong, C.A. (2004): *Technology, infrastructure and entrepreneurship: Role of the government in building a sustainable economy*, School of Business and Economics North Caroliana & T State University. pp.451.456
19. Chowdhury, M.S., (2007): *Overcoming Entrepreneurship Development Constraints: the Case of Bangladesh*, *Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy*, Vol. 1, No. 3, PP. 240-251.
20. Davis, J.(2004): *Guide to Rural Economic and Development*, Working paper, November, Available at: www.gtz. De.
21. Duane, G. A. (2000): "Management and organization", Ohio:South-western..
22. Gürol, Y. and Atsan, N. (2008): "Entrepreneurial Characteristics among University Students and Training in Turkey", *Education and training*, Vol. 48, Issue. 1, pp. 25-38.
23. Habbershon, T.G., Pistrui, J. and McGrann, M., (2006): *Enterprising Families: Mindset and Methods for Wealth Acceleration in a Dynamic Marketplace*.
24. Hall, A., Melin, L. and Nordqvist, M., (2001): *Entrepreneurship as Radical Change in the Family Business: Exploring the Role of Cultural Patterns*, *Family Business Review*, 14, 193-208.
25. Heriot, Kirk C. and Campbell, Noel D. (2002): "A new approach to rural entrepreneurship: a case study of two rural electric cooperatives". Available on:

- <http://usasbe.org/knowledge/proceedings/proceedingsDocs/USASBE2005PROCEEDINGS-hERIOT%2030.pdf>.
26. Islam, K. Baharul ,M.(2009): *Rural Entrepreneurship for Women: A Case for Wealth Creation by Africas Rural Poor amidst Global Financial Financial Aand Economic Crises, African Economic Conference 2009 Fostering Development In An Era Of Financial And Economic Crises 11- 13 November 2009, United Nations Conference Centre, Addis Ababa, Ethiopia.*
  27. Johannisson, B., (2002): *Energizing Entrepreneurship: Ideological Tensions in the Mediumsized Family Business, in Fletcher (Ed) Understanding the Small Family Business. London: Routledge Studies in Small Business.*
  28. Kazemi, M (2008): *Assessing entrepreneurship by industrial managers, casual study: Khorasan Province, Science and Development Magazine.*
  29. Kline & Suzanne. C. (2007): *The Role of Entrepreneurial Climate in Rural Tourism Development, Raleigh, North Carolina state University in Partial Fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy.*
  30. Li, L., (2008): *A Review of Entrepreneurship Research Published in the Hospitality and Tourism Management Journals, Journal of Tourism Management, www.elsevier.com.*
  31. Lordkipanidze, M., Brezet, H., Backman, M., (2005), *The Entrepreneurship Factorin-Sustainable Tourism Development, Journal of Cleaner Production No.13,PP. 787-798.*
  32. Markley, D.M. (2005): *Local Strategies for responding to rural restructuring: The role of entrepreneurship, Globalization and Restructuring in rural America Conference ERS-USDA, Washington, D.C.*
  33. Mohapatra, S., Rozelle, S. and Goodhue, R., (2007): *The Rise of Self- employment in Rural China: Development or Distress, World Development, Vol. 35, No.1, PP. 163-181.*
  34. Najarzadeh, M. & Rezvani, M.R., (2009): *Study and Analysis of Villagers, Background Knowledge on Entrepreneurship in the Process of Rural Development Case Study: South Baraan District (Isfahan County), Journal of Entrepreneurship Development, Vol. 1, No. 2, PP.161-182.*
  35. Otto, M,(2009):*Green: challenges and Opportunities for Business Growing Green: Challenges and opportunities for Busiess, United nations climate chage conference dec7- dec18.*
  36. Poza, E.J.,(2007): *Family Business, Thomson South-Western.*
  37. Stathopoulou, S., Psaltopoulos, D., Skuras, D.,(2004), *Rural Entrepreneurship in Europe, A Research Framework and Agenda, International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research, Vol. 10, No. 6, PP. 404-425.*
  38. Stockdale, A., (2006): *Migration: Pre- Requisite for Rural Economic Regeneration? Journal of Rural Studies, Vol. 22, No. 3, PP. 354-366.*
  39. Verheul, I. et al. (2001): *“An eclectic theory of entrepreneurship” . Tinbergen Institute Discussion Paper. Indianapolis: Institute for Development Strategies, Indiana University.*